

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta tělesné výchovy a sportu

Autoreferát disertační práce v oboru kinatropologie

**SPORTOVNÍ KARIÉRA, JEJÍ UKONČENÍ A PROCES ADAPTACE
DO POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA BÝVALÝCH VRCHOLOVÝCH SPORTOVců VYBRANÝCH
SPORTŮ V ČR**

Autor: Mgr. Jiří Kadlčík

Školící pracoviště: Katedra kinantropologie a základů společenských věd

Školitelka: Doc. PhDr. Irena Slepíčková, CSc.

Disertační práce byla vypracována v průběhu doktorského studia v letech 2002 – 2008.

Disertační práce představuje původní rukopis. S jejím plným textem je možné se seznámit v Ústřední tělovýchovné knihovně, J. Martího 31, Praha 6.

Interní obhajoba proběhla na školícím pracovišti dne 1. července 2008.

Oponenti: .....

.....

Datum konání obhajoby: .....

Předseda komise pro obhajobu: .....

ÚVOD

Prostředí vrcholového sportu je specifické svými sociálními vlivy na sportovce. Sportovec se neustále pohybuje především ve sportovním prostředí jak při časově náročném tréninku, tak při soutěžích. Sportovec, který chce dosahovat maximálních výkonů, musí tyto vlivy akceptovat, stoprocentně se soustředit na sportovní činnost. Podle mnohých autorů (Svoboda, & Vaněk, 1982; Slepíčka et al., 1996; Lerch, 1984; McPherson, 1980; Rosenberg, 1984; aj.) tento fakt s sebou přináší vedle kladných stránek sportovního úsilí také aspekty negativní. Z hlediska sportujícího jedince samého nelze v současné době provozovat sport na vrcholové úrovni bez značných zásahů do běžného života. Význam těchto zásahů nabyl na důležitosti v posledních dekádách, kdy se období, ve kterém bylo možno dosahovat vrcholných sportovních výkonů bez regulace běžných životních zvyklostí, stalo minulostí. Tento fakt současně přináší určité problémy v dosahování životních hodnot běžné populace. Situace v dnešní době je o to závažnější, že přechod k vrcholovému tréninku mnohdy nastává ještě v době, kdy sportovec nedozrál v jiných oblastech svého vývoje, například v oblasti psychosociální nebo v oblasti vzdělání (Wylleman, & De Knop, 1999). Pokud se sportovec maximálně soustředí na svoji závodní kariéru, je logické, že musí zanedbávat jiné, mimosportovní aktivity, které mohou být pro běžnou populaci samozřejmé. V této souvislosti se u sportovců mohou objevovat problémy v oblastech života jako jsou vzdělání, zaměstnání, zdraví, rodina a vztahy v sociálním okolí.

Značné problémy pak mohou vyvstat po skončení aktivní sportovní kariéry, kdy se bývalý vrcholový sportovec musí vyrovnat se změnou sociálního a ekonomického prostředí. Navíc postupná medializace a komercializace sportu v poslední době vede k prohlubování sociálních a ekonomických rozdílů mezi sportovní a nesportovní sférou i uvnitř samotné sportovní sféry. Zvláště markantní je v ČR tento fakt v kolektivních sportech jako jsou například fotbal nebo lední hokej, kde popularita, medializace, či finanční příjmy některých sportovců oproti běžné populaci, či vůči jiným sportům dosahují výjimečných charakteristik. Tento jev je u nás relativně novou záležitostí a je spojen s celospolečenskými změnami, kterými naše společnost prochází od roku 1989. Medializace a komercializace sportu s sebou navíc, podle mnohých autorů (např. Malý a kol., 2006; Dovalil, 2004; Slepíčková, 2000; aj.), přináší některé závažné negativní vlivy, které se projevují vzrůstajícími nároky především na výkonovou stránku sportu, toto zaměření některé z negativních aspektů sportu ještě umocňuje.

Rosenberg (1981, s. 119) vidí potenciální problémy v rámci adaptace do posportovního života u všech sportovců končících sportovní kariéru: „*Sportovec ukončující kariéru, čelící ztrátě prestiže*

a socio-ekonomického statutu, často bez vzdělání, nemající dovednosti a znalosti použitelné v posportovní profesi, musející naprosto změnit denní režim a přijmout nové sociální povinnosti, je skvělým kandidátem neúspěšné adaptace.“

Jak již bylo naznačeno, sportovní kariéra je kontinuálně provázena rozvojem jedince i v jiných životních oblastech jakými jsou např. vzdělání (popřípadě zaměstnání), psychologický rozvoj člověka, vývoj vazeb na sociální okolí jedince, či fyzický vývoj člověka. Zatímco vývoj ve zmíněných oblastech je víceméně celoživotní, délka sportovní kariéry je spíše krátkodobá. Na životní vývoj jedince je třeba nahlížet ze širšího pohledu tak, jak předkládají například Wylleman, Alfermann, Lavallee (2004), Wylleman, De Knop, Lavallee (2001), nebo Bronfenbrenner (1977, 1979).

Rané výzkumy problematiky ukončení sportovní kariéry se opíraly o teoretické přístupy sociální gerontologie a thanatologie. Bylo předkládáno, že průběh odchodu do běžného důchodu po ukončení zaměstnanecké kariéry a průběh ukončení sportovní kariéry jsou velmi podobné jevy. Nicméně spolu s narůstajícími vědeckými poznatky o fenoménu ukončení sportovní kariéry si vědci začali být stále více vědomi podstatnými rozdíly mezi těmito dvěma procesy. Aplikace výše zmíněných přístupů se tudíž postupem času setkala se značnou kritikou.

Ačkoli teorie sociální gerontologie a thanatologie našly ve výzkumu ukončení sportovní kariéry svoje místo, sloužily především jako stimulující podnět k dalším výzkumům. Oba přístupy byly později podrobeny značné kritice (Allison, & Meyer, 1988; Blinde, & Greendorfer, 1985; Coakley, 1983; Ogilvie, & Taylor, 1993; Sinclair, & Orlick, 1993; Lavallee, 2000). Mezi hlavní důvody kritiky byl fakt, že jak sociální gerontologie, tak thanatologie nahlíží na ukončení sportovní kariéry primárně jako na traumatickou událost, dále, že byly tyto teorie vyvinuty pro jinou než sportovní populaci a mají limitovaný pohled na celoživotní vývoj sportovce.

Coakley (1983) naopak v ukončení sportovní kariéry vidí spíše možnost sociálního znovuzrození než sociální smrti a doporučuje, aby na fenomén ukončení sportovní kariéry bylo nahlíženo spíše jako na přechodový proces v rámci celoživotní dráhy jedince, než jako na nespojitou událost.

Reakcí na předešlé přístupy byla formulace konceptu ukončení sportovní kariéry jako přechodového procesu v rámci celoživotní dráhy jedince. Výzkumníci následně předkládají své teoretické modely přechodového procesu v rámci sportovní kariéry (Stambulova, 2003) či procesu jejího ukončení (Svoboda, Vaněk, 1982; Gordon, 1995; Ogilvie, & Taylor, 1993; Taylor, & Ogilvie, 1994, 2001; Franke, 1999).

VÝZKUMNÉ OTÁZKY

- A. Jaký je průběh vrcholové sportovní kariéry?
- B. Jak vypadá proces ukončení vrcholové sportovní kariéry?
- C. Jaké jsou zdroje a překážky optimálního adaptačního procesu do posportovního života?
- D. Jak veliký je vliv proměnných vstupujících do přechodového procesu na kvalitu posportovního života?

CÍL VÝZKUMU

Hlavním cílem výzkumu je popis průběhu sportovní kariéry, procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry a určení jednotlivých proměnných, které tento proces ovlivňují a popis následné adaptace do posportovního života.

Díličí cíle práce vedoucí ke splnění hlavní cíle:

- 1.) Na základě analýzy dostupné literatury navrhnout vhodný design pro splnění cílů výzkumu.
- 2.) Získat kontakty na bývalé vrcholové sportovce a motivovat je ke spolupráci.
- 3.) Popsat období vrcholové sportovní kariéry u bývalých vrcholových sportovců.
- 4.) Popsat období ukončení vrcholové sportovní kariéry u bývalých vrcholových sportovců, odhalit základní strukturu tohoto jevu a analyzovat vztahy mezi jednotlivými proměnnými.
- 5.) Navrhnout doporučení využitelná v praxi.

HYPOTÉZY

1.) Bývalí vrcholoví sportovci, kteří ukončili svoji sportovní kariéru dobrovolně budou vykazovat vyšší vnímanou kvalitu posportovního života v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti než bývalí vrcholoví sportovci, kteří ukončili svoji sportovní kariéru nedobrovolně.

2.) Vyšší vnímanou kvalitu posportovního života v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti, budou vykazovat bývalí vrcholoví sportovci,

- kteří dosáhli vyšší úrovně vzdělání,
- kteří byli sportovci sportů s výraznou podporou ze strany státu, s dlouhodobou tradicí, s vysokou diváckou a ekonomickou atraktivitou a rozsáhlou členskou základnou,
- kteří byli ve větší míře zapojeni do státního systému sportovní přípravy,
- kteří absolvovali zahraniční angažmá,

- s nízkou vnímanou sportovní identitou,
- kteří si ve větší míře osvojili přenosné dovednosti,
- kteří ve větší míře plánovali ukončení sportovní kariéry a
- kterým se dostalo větší podpory sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry, přičemž tyto proměnné jsou chápány jako nezávislé ve vzájemné interakci a proměnná věk v době ukončení sportovní kariéry je chápána jako kovariační proměnná.

3) Vnímaná kvalita posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti se bude lišit v závislosti na míře užití jednotlivých copingových strategií.

ORGANIZACE A METODY VÝZKUMU

Design výzkumu

Při volbě designu výzkumu bylo přihlédnuto k metodologickým strategiím použitých v předchozích výzkumech a ukázalo se, že jako východisko pro bližší poznání zkoumaného fenoménu nemůže být opomenut ani jeden ze základních výzkumných paradigmat. Jako vhodný základ pro design výzkumu byl zvolen tzv. smíšený typ výzkumu (bližze popisuje např. Hendl (2005)) a to především z důvodu značné složitosti zkoumaného fenoménu a z důvodu možnosti jednak maximálního eliminování slabých a na druhou stranu maximálního využití silných stránek jak kvalitativního, tak kvantitativního výzkumného přístupu. Hendl takto navržený design výzkumu pojmenovává (Hendl, 2005, s. 280) jako: „*sekvenční způsob kombinování kvalitativního a kvantitativního přístupu.*“ O tomto konkrétní způsobu kombinování pak autor hovoří: „*Tento způsob předpokládá exploraci problému, která vede k navržení dotazníku a testovaných hypotéz.*“

Podrobněji úkoly a dílčí cíle jednotlivých fází výzkumu přibližuje následující tabulka.

Fáze výzkumu	I. fáze	II. fáze
Cíle fáze	<ul style="list-style-type: none"> - získání základní představy o podobě zkoumaného fenoménu, jeho základní struktury, o jeho prvcích (proměnných), explorace - porovnání s teoriemi předchozích výzkumů - formulace hypotéz pro další výzkum - základní seznámení se s populací 	<ul style="list-style-type: none"> - testování hypotéz formulovaných v předešlé fázi výzkumu - ověření struktury zkoumaného fenoménu a odhalení vztahů mezi jednotlivými prvky (proměnnými)

Úkoly fáze	<ul style="list-style-type: none"> - na základě studia literatury sestavit průvodce rozhovorem - kontaktování menšího počtu bývalých vrcholových sportovců (cca 10) a provést s nimi rozhovor - analyzovat data získaná z rozhovorů - navrhnout hypotézy pro další fázi výzkumu 	<ul style="list-style-type: none"> - operacionalizace teoretických konceptů - sestavení a pilotní ověření dotazníku - získat kontakty na bývalé vrcholové sportovce - administrace dotazníků, sběr a analýza dat - navržení doporučení využitelná v praxi a pro další výzkum
------------	---	---

Základní soubor

Základní soubor tvoří všichni sportovci, které během jejich sportovní kariéry bylo možno považovat za sportovce vrcholové, tj. takoví sportovci, kteří byli během své sportovní kariéry schopni dosáhnout vrcholového výkonnostního stupně daného sportu, pokud by bylo použito terminologie Choutky a Dovalila (1991), pak ti sportovci, kteří byli schopni absolvovat etapu vrcholového sportovního tréninku se všemi jejími atributy.

Základní soubor výzkumu je pak dále vymezen jedinci, kteří již svoji vrcholovou sportovní kariéru ukončili, kteří již nesplňují charakteristiku vrcholového sportovce. Jedinci, kteří již prožívají životní fázi, kterou lze označit jako období posportovního života, tedy lze je označit za bývalé vrcholové sportovce.

Další podmínkou vymezení základního souboru je pak podmínka účasti sportovce během sportovní kariéry minimálně v nejvyšší organizované výkonnostní úrovni daného sportu na území České republiky.

Dalším vymezením výzkumného souboru je omezení na vybrané sporty, kterých byli bývalí vrcholoví sportovci účastni během své vrcholové sportovní kariéry. Jsou jimi sporty: fotbal, lední hokej, basketbal, volejbal, atletika, plavání, lyžování, veslování, cyklistika, tenis, biatlon, gymnastika, judo a zápas.

Rozsah základního souboru není možné přesně vymežit, neboť evidence těchto jedinců v současné době neexistuje.

Výzkumný soubor I. fáze výzkumu

První fáze výzkumu se účastnilo 11 bývalých vrcholových sportovců. Sportovci museli splňovat podmínky pro začlenění do základního souboru. Z požadavků této fáze výzkumu dále vyplynula doplňující podmínka a to, že doba od ukončení vrcholové sportovní kariéry nesměla přesáhnout

10 let. Tato podmínka byla stanovena z důvodu minimalizace systémové chyby vyvolané možností ovlivnění odpovědí sportovců z důvodu jejich „špatné“ paměti při odpovědích na otázky týkajících se minulosti.¹

Výběr sportovců byl proveden metodou „sněhová koule“ (Breakwell, Hammond, & Fife, 1995). Tato metoda výběru byla zvolena jednak vzhledem k charakteru této fáze výzkumu a jednak z důvodu usnadnění a zrychlení přístupu k jedincům splňující kritéria výběru. Sportovci byli kontaktováni za pomoci trenérů a dalších sportovců (respondentů této fáze výzkumu). Počet osob výběru v tomto případě nebyl předem určen, oslovení dalších respondentů bylo ukončeno v okamžiku, kdy již bylo získáno dostatečné množství dat a další sběr dat by zřejmě již dosažené výsledky neobohatilo o nové zásadní informace, tedy v okamžiku dosažení tzv. teoretické saturace.

Výzkumný soubor II. fáze výzkumu

Z celkového počtu 372 oslovených bývalých vrcholových sportovců navrátilo vyplněný dotazník 184, což představuje 47,5procentní návratnost. Výzkumný soubor tvořili zástupci těchto sportů: fotbal, lední hokej, basketbal, volejbal, atletika, plavání, lyžování, veslování, cyklistika, tenis, biatlon, gymnastika, judo a zápas. Pro zařazení do výzkumného souboru musel jedinec splňovat všechny charakteristiky základního souboru. Věk respondentů ani doba od ukončení jejich sportovní kariéry nebyl pro zařazení do výzkumného souboru nijak limitující.

Metody I. fáze výzkumu

Na základě modelů přechodů ve sportovní kariéře od Stambulova a Taylora a Ogilvie (Stambulova, 1997; Stambulova, 2003; Taylor & Ogilvie, 1994; 2001) byl vytvořen průvodce rozhovorem. Rozhovor byl proveden formou kombinující prvky strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami a rozhovoru pomocí návodu (oba typy rozhovoru popisuje např. Hendl, 2005, s. 173-175). Rozhovor byl proveden na místě a v čase, které respondentům nejlépe vyhovovaly. Všichni respondenti byli předem ujištěni o anonymitě při práci se získanými daty a o tom, že mohou rozhovor dle vlastní vůle kdykoliv v jeho průběhu ukončit bez nutnosti udání důvodu. Se souhlasem respondentů byl rozhovor pro potřeby další analýzy nahráván. Rozhovory trvaly v rozmezí od 23 do 40 minut. Zvukový záznam rozhovoru byl následně doslovně přepsán do textové podoby. Z každého rozhovoru bylo získáno 4 až 7 stran textu.

Textová forma rozhovoru byla následně obsahově analyzována. Hierarchická obsahová analýza byla provedena po vzoru postupu, který popisuje např. Patton (1990) a byl ve výzkumu

---

¹ V anglické literatuře označováno jako „recall bias“.

problematiky ukončení vrcholové sportovní kariéry aplikován např. v pracích Gould, Jackson, Finch (1993), Mallett a Hanrahan (2004), Scanlan, Ravizza a Stein (1989), Scanlan, Stein a Ravizza (1991).

Metody II. fáze výzkumu

Dotazník v této fázi výzkumu představoval stěžejní nástroj především k testování navržených hypotéz. Dotazník byl sestaven tak, aby vedle základních demografických charakteristik výzkumného souboru dále zjišťoval důvody ukončení vrcholové sportovní kariéry; míru dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry; stupeň dosaženého vzdělání respondentů; typ sportu, ve kterém byli respondenti účastni během své sportovní kariéry; stupeň zapojení respondentů do řízeného systému sportovní přípravy; absolvování zahraničního angažmá během sportovní kariéry; míru vnímané sportovní identity respondentů; míru osvojení přenosných dovedností, míru plánování ukončení sportovní kariéry, míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry a míru užití jednotlivých copingových strategií v průběhu přechodového procesu do posportovního života. Konstrukci dotazníku předcházela operacionalizace sledovaných proměnných, následovalo sestavení dotazníku spolu s vytvoření průvodního dopisu.

Pro zjištění, zda bude možné považovat zjištěné výsledky pomocí dotazníku za validní a zda měření pomocí dotazníku bylo reliabilní, byl zvolen následující postup:

- již ve fázi sestavení dotazníku dbát na maximalizaci zjevné validity
- ve fázi pilotáže dotazníku provést expertní obsahovou analýzu
- ve fázi přípravy dat k testování hypotéz provést odhad dolní hranice reliability pomocí odhadu vnitřní konzistence vyjádřené Cronbachovo koeficientem α .
  - Při odhadu reliability bylo vycházeno z Trochima (2001), který uvádí: „*Ve výzkumu, termín reliability znamená „opakovatelnost“ nebo „konzistentnost“*“. Autor (Trochim, 2001) předkládá 4 základní typy reliability. Jsou jimi reliability odhadována měřením shody mezi pozorovateli, opakovaným měřením, měřením paralelními testy a odhadem vnitřní konzistence testu. Nejvhodnější metodou odhadu reliability dotazníku se v případě této studie jeví odhad dolní hranice reliability pomocí určení vnitřní konzistence vícepoložkových proměnných odhadem Cronbachovo koeficientu α . Jiné formy odhadu reliability dotazníku nebyly realizovány z důvodu nemožnosti organizačního zajištění jejich provedení. Určení Cronbachova koeficientu α zároveň přináší informaci o konstruktové validitě, neboť ukazuje, do jaké míry indikátorové

proměnné (jednotlivé položky dotazníku) „měří“ sledované konstrukty (sledované proměnné). Následující tabulka ukazuje hodnoty Cronbachova koeficientu α u vícepoložkových sledovaných proměnných.

Cronbachovo α sledovaných proměnných	
Sportovní identita (7 položek)	0,81
Přenosné dovednosti (11 položek)	0,81
Plánování ukončení SK (3 položky)	0,70
Podpora sociálního okolí (8 položek)	0,67
Copingové strategie	
Strategie neakceptace (3 položky)	0,78
Strategie útěku (3 položky)	0,53
Strategie seberozptýlení (2 položky)	0,60
Strategie proaktivní (2 položky)	0,53
Kvalita posportovního života	
Psychosociální oblast (5 položek)	0,70
Sociální oblast (5 položek)	0,61
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast (5 položek)	0,73
Oblast zdraví (5 položek)	0,50
Životní spokojenost (6 položek)	0,76

Jak lze vyčíst z tabulky, ne u všech sledovaných proměnných (ačkoliv „skutečná“ hodnota koeficientu reliability může být vyšší, neboť pomocí odhadu vnitřní konzistence Cronbachovo koeficientem α lze odhadovat dolní mez reliability) dosahuje hodnota Cronbachova α všeobecně akceptovatelné hodnoty odhadu reliability 0,7.

U všech konceptů (kromě „copingové strategie“ – provedena exploratorní faktorová analýza) byla na základě obsahové analýzy předpokládána unidimenzionalita. Koncepty tedy nebyly dále strukturálně ověřovány, což by bylo nutným předpokladem potenciálního zvýšení metodologických vlastností dotazníku před navazujícím výzkumem.

Nízké hodnoty Cronbachova α byly naměřeny především u copingových strategií útěku a proaktivní, v tomto případě je hodnota koeficientu vnitřní konzistence pravděpodobně z důvodu nízkého počtu indikátorů (3, resp. 2). Pro potřeby dalšího důvodu by bylo vhodné počet indikátorů u těchto konceptů navýšit a zvýšit tak hodnotu vnitřní konzistence. Tento postup byl prezentován jako doporučený (u nás např. Řehák (1998)).

Organizace sběru dat

Proces zajištění organizace sběru dat byl velice složitý a náročný jako po organizační, tak časové stránce. Zajištění sběru dat probíhalo v následujících krocích:

I. **Zajištění přístupu k respondentům** – K zajištění kontaktů na bývalé vrcholové sportovce byla zvolena následující strategie.

a. Získání kontaktů a oslovení klíčových osob, které znají prostředí vrcholové sportu u nás, znají organizaci a strukturu střešních sportovních organizací, mají povědomí o situaci bývalých vrcholových sportovců, popřípadě mohou doporučit další kroky k získání přístupu ke kontaktům na bývalé vrcholové sportovce.

V tomto kroku byli osloveni zástupci Českého olympijského výboru, České nadace sportovní reprezentace, Českého svazu tělesné výchovy, Vysokoškolského sportovního centra, resortních sportovních středisek ministerstev vnitra a armády a Antidopingového výboru ČR. Tyto instituce byly osloveny především z důvodu, že všechny zastřešují značné množství sportovců.

I přes zajištění spolupráce s klíčovými osobami ve výše zmíněných organizacích se zejména vlivem jiných překážek podařilo zajistit kontakty na bývalé vrcholové sportovce pouze z několika těchto zdrojů. Zmíněnými překážkami byly především stavy databází (kontaktů) na bývalé vrcholové sportovce, v jednom případě byla shledána překážka v podobě možné návaznosti na zákon o ochraně osobních údajů, další překážkou a to konkrétně u ČSTV se ukázala neochota dalších klíčových osob (z jednotlivých sportovních svazů) v pomoci při realizaci výzkumu.

b. Získání konkrétních kontaktů na bývalé vrcholové sportovce – byly získány kontakty na bývalé vrcholové sportovce ze třech zdrojů: a) databáze Českého klubu olympioniků, b) databáze České nadace sportovní reprezentace a c) databáze Vysokoškolského sportovního centra, s tím, že údaje o bývalých vrcholových sportovcích by měly obsahovat minimálně jméno a příjmení, korespondenční (poštovní) adresu a sportovní odvětví působení sportovců během vrcholové sportovní kariéry.

II. **Kompletace databáze pro potřeby výzkumu** – databáze kontaktů z výše zmíněných zdrojů byla očištěna kontakty obsahující neúplné kontaktní údaje a o respondenty, kteří nespĺňovali charakteristiky výzkumného souboru. Vznikla tak databáze obsahující 397 kontaktů. Databáze obsahovala jméno, příjmení, poštovní adresu a sport, ve kterém sportovci v době své sportovní kariéry působili.

III. *Sestavení průvodního dopisu* - z důvodu zvýšení motivace respondentů k vyplnění a navrácení dotazníku byl vytvořen průvodní dopis k dotazníku. Na průvodní dopis se podařilo zajistit podpisy významných osobností ve vztahu k charakteru výzkumu.

IV. *Sběr dat a návratnost dotazníků* – všem 397 bývalým vrcholovým sportovcům byla rozeslána (bylo využito služeb České pošty, s.p.) obálka obsahující dotazník, průvodní dopis a předplacenou obálku s předtištěnou adresou ke zpětnému doručení vyplněného dotazníku.

Z celkem 397 rozeslaných obálek bylo celkem 25 navraceno jako nedoručitelné. Z celkově 372 doručených dotazníků se navrátilo 184, což představuje 47,5% návratnost doručených dotazníků.

ANALÝZA DAT

Již dříve prezentované vlastnosti základního souboru, potažmo výzkumného souboru, které znemožňovaly provedení náhodného výběru (neznalost všech jednotek základního výběru znemožňující náhodný výběr, čili nereprezentativnost výzkumného souboru, který se dá označit spíše vlastností dostupný) vylučovaly možnost induktivního usuzování z výzkumného souboru na základní soubor. Možnosti aplikace tzv. statistické významnosti dobře rozebírají naši autoři Blahuš (2000) a Soukup a Rabušic (2007). K ověření hypotéz je tak přihlíženo výhradně k tzv. nestatistické významnosti (někdy nazývané rovněž „věcné významnosti“ (Blahuš (2000)) vyjádřené ve výsledcích v absolutní velikosti (v tomto případě v rozdílech mezi hodnotami z-bodů sumarizovaných škál jednotlivých závisle proměnných na jednotlivých úrovních sledovaných nezávisle proměnných) nebo/i relativním vyjádřením podílu variability nezávisle proměnných na celkové variabilitě jednotlivých závisle proměnných (byl použit koeficient η^2 (η^2)). K vyčíslení η^2 bylo použito metod analýzy rozptylu, přičemž důležitými údaji byly hodnoty rozptylu sledovaných nezávisle proměnných (případně jejich vzájemných interakcí) na celkový rozptyl sledovaných závisle proměnných.

VÝSLEDKY

Mezi stěžejní výsledky práce patří zjištění, že vrcholová sportovní kariéra je pouze jednou z několika fází života jedince, není tedy kariérou celoživotní, má svůj začátek, který je možno vymezit věkem iniciace sportovní činnosti a svůj nevyhnutelný konec. Dle výsledků výzkumu se věk začátku sportovní kariéry pohybuje v průměru okolo 10. roku života a věk ukončení

sportovní kariéry kolem roku 30. s tím, že kariéra každého sportovce je individuální a rozdíly lze sledovat rovněž mezi jednotlivými sledovanými sporty.

Konec sportovní kariéry představuje velmi složitý proces, ve kterém se sportovec musí vyrovnávat s výraznými životními změnami. Způsob, jakým se jedinec s tímto přechodovým procesem vyrovná, nachází svůj odraz ve kvalitě posportovního života, v tomto výzkumu sledovaném v oblasti psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti. Přechodový proces samotný je ovlivňován nekonečnou řadou proměnných, z nichž některé mohou vystupovat jako pozitivní zdroje optimálního přechodového procesu a některé naopak jako bariéry optimálního přechodového procesu.

Výsledky ukázaly, že ukončení sportovní kariéry dobrovolného charakteru lze považovat jednoznačně za zdroj optimálního přechodového procesu do posportovního života. Dalšími jednoznačnými zdroji, mající pozitivní odraz ve všech sledovaných oblastech posportovního života, byly vysoká míra osvojení si přenosných dovedností a užití copingové strategie seberozptýlení. Spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu se ukázalo plánování ukončení sportovní kariéry a užití copingové strategie sportovní.

Naopak jako jednoznačné bariéry, mající negativní odraz ve všech sledovaných oblastech posportovního života, se projevíly vysoká míra vnímané sportovní identity a užití copingové strategie neakceptace. Spíše jako bariéry se dále projevilo užití copingové strategie útěku a copingové strategie proaktivní.

Podpora sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry, úroveň dosaženého vzdělání, typ sportu, stupeň zapojení do řízeného systému sportovní přípravy a absolvování zahraničního angažmá byly proměnné, které se nedají označit ani jako zdroje, ani jako bariéry optimálního přechodového procesu. Jejich odraz ve sledovaných oblastech posportovního života byl různorodý, v řadě případů pak nevýrazný.

DISKUSE

Nejčastěji zmiňovanými důvody pro ukončení sportovní kariéry byly nový životní cíl, pokles motivace, pokles nebo stagnace výkonnosti, zdravotní problémy, zranění, rodinné důvody, věk či nové zaměstnání/kariéra. Naopak mezi důvody, které byly zmiňovány méně byly traumatická životní událost, sportovní neúspěch, dojiždění/stěhování, nebo deselekce. Při dotazování na důvody ukončení sportovní kariéry měli respondenti možnost vybrat dle svého uvážení jeden i

více důvodů pro ukončení jejich sportovní kariéry naráz. Pouze 14 respondentů označilo pouze jeden důvod jako velmi důležitý pro ukončení jejich sportovní kariéry. Výsledky tak korespondují s výsledky studií (Koukouris, 1991, 1994; Stambulova 1994; Swain, 1991; Taylor, & Ogilvie, 1994; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999, aj.), které předkládají, že ne pouze jeden, ale většinou kombinace více různých důvodů stojí za ukončením sportovní kariéry. Jakýmsi českým specifikem je pak zjištěný důvod pro ukončení sportovní kariéry „problematické vztahy“ (37 respondentů jej uvedlo jako rozhodující pro ukončení jejich sportovní kariéry), který není zmiňován v žádném předešlém zahraničním výzkumu. Další důvod pro ukončení sportovní kariéry, který byl odhalen v tomto výzkumu a není v dřívějších výzkumech zmiňován je ukončení kariéry z důvodu znemožnění účasti na významné sportovní akci z politických důvodů (2 respondenti zmínili politický bojkot OH v Los Angeles).

Výsledky výzkumu ukazují, že respondenti, kteří odkazovali spíše na dobrovolné ukončení sportovní kariéry vykazovali menší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň na vyšší životní spokojenost než respondenti, kteří odkazovali spíše na nedobrovolné ukončení sportovní kariéry. Výsledky tak korespondují s tvrzení Lavalleeho (2000) i například s Cecič-Erpič (1999, 2004).

Někteří vědci (Baillie, & Danish, 1992; Cecič-Erpič, 2001; Ogilvie, & Howe, 1982; Brewer, Van Raalte, & Petitpas, 2000; Haerle, 1975; Mihovilovic, 1968; Lavallee, Gordon, & Grove, 1997; Werthner, & Orlick, 1986) předkládají tvrzení, že výrazná sportovní identita, charakterizovaná jako stupeň identifikace jedince s rolí sportovce, může mít pro sportovce negativní vliv, který se může projevit zejména při přechodu do posportovního života.

Výsledky rovněž tohoto výzkumu vedou k podpoře závěrů z předešlých výzkumů. Vysoká míra vnímané sportovní identity se projevuje jednoznačně jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Ti, kteří měli vyšší míru vnímané sportovní identity odkazovali na větší problémy ve všech oblastech posportovního života a zároveň na nižší životní spokojenost než respondenti s nižší vnímanou sportovní identitou.

Některé zdroje literatury (Danish et al., 1993; USOC, 1993) uvádějí, že „životní dovednosti“ (life skills) nebo „přenosné dovednosti“ (transferable skills), tj. takové dovednosti, které se člověk naučí v určité oblasti a je možné je „přenést“ (využít) i v jiných oblastech lidského života mohou hrát pozitivní úlohu v adaptačním procesu ukončení sportovní kariéry a následném posportovním životě.

Respondenti s vyšší mírou osvojení přenosných dovedností odkazovali na menší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň na větší životní spokojenost než respondenti, kteří si osvojili přenosné dovednosti méně. Osvojení si přenosných dovedností tak lze jednoznačně hodnotit jako zdroj optimálního procesu přechodu do posportovního života. Lze tak podpořit závěry Danish a kol. (1993) a Olympijského výboru USA (1993) o pozitivní úloze osvojení přenosných dovedností.

Někteří autoři (Gorbett, 1985; Ogilvie, & Taylor, 1993) uvádějí plánování ukončení sportovní kariéry jako důležitý zdroj efektivního vyrovnání se s koncem kariéry. Například Botterill (1982) doporučuje přípravu na ukončení kariéry již dlouho v jejím průběhu, jak ze strany sportovce, tak ze strany trenéra. Někteří autoři (Svoboda, & Vaněk, 1982; Werthner, & Orlick, 1986) dokonce konstatují, že odmítání plánování ukončení sportovní kariéry může mít za následek vážné negativní vlivy na sportovce. Alfermann a kol. (2004) uvádějí, že bývalí sportovci, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry zaznamenávali větší spokojenost s obdobím během ukončení sportovní kariéry a větší spokojenost v posportovním životě než bývalí sportovci, kteří ukončení své sportovní kariéry neplánovali v předstihu.

Výsledky tohoto výzkumu tato tvrzení potvrzují pouze částečně. Respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry ve větší míře sice zažívali menší životní problémy v psychosociální oblasti, zaměstnanecko vzdělávací oblasti a oblasti zdraví i větší životní spokojenost než ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v míře menší, či ukončení vůbec neplánovali, ovšem zároveň i větší problémy v sociální oblasti. Vyšší míra plánování se tak dá označit spíše jako zdroj optimálního přechodu do posportovního života, ovšem ne jednoznačně. Rozdíl mezi sledovanými skupinami v sociální oblasti byl ovšem minimální.

Podpora sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry je některými autory (Pearson, & Petitpas, 1990; Seiler, Schmid, & G., 2000; Sinclair, & Orlick, 1993; Stambulova, 1994; Werthner, & Orlick, 1986, aj.) zmiňována jako jeden ze zdrojů ovlivňujících pozitivně adaptační proces v rámci ukončení sportovní kariéry. Murphy (1995) dokonce považuje podporu sociálního okolí za klíč k optimálnímu adaptačnímu procesu. Werthner a Orlick (1986) udávají, že sportovci, kterým se dostávalo sociální podpory ze strany rodiny a přátel, zažívali snadnější přechodové procesy.

Z výsledku výzkumu vyplývá, že ti respondenti, kteří odkazovali na vyšší míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry překvapivě zažívali větší problémy v sociální oblasti než

respondenti, kteří odkazovali spíše na menší míru sociální podpory. Stejně výsledky lze shledat v oblasti psychosociální, tam je ovšem rozdíl mezi sledovanými skupinami zanedbatelný. Naopak v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací a oblasti zdraví odkazovali na větší potíže, ti respondenti, kteří vnímali spíše menší sociální podporu po ukončení jejich sportovní kariéry. Stejně tak zažívali i menší životní spokojenost. Míra vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry tak nemůže být jednoznačně označována jako zdroj či bariéra optimálního přechodového procesu.

Podle Stambulové (2000) je kvalita adaptačního procesu v rámci ukončení sportovní kariéry závislá na způsobu, jakým se s těmito změnami sportovci vyrovnají, tedy na copingových strategiích. Bohužel žádný ze zdrojů nepřináší empirická data k podpoření (či vyvrácení) tohoto tvrzení. Např. sama Stambulova sice ve svém výzkumu (Alfermann, et al., 2004) sleduje užití jednotlivých copingových strategií, ovšem v designu výzkumu copingové strategie figurují jako závislé proměnné na nezávisle proměnných národnosti (mezinárodní srovnávací výzkum), či míře plánování ukončení sportovní kariéry.

Výsledky tohoto výzkumu ukazují, že užití copingové strategie neakceptace může být označováno jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Rovněž užití copingové strategie útěku může být považováno spíše za bariéru optimálního přechodu, která se negativně projevuje především v sociální oblasti, zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a vnímané životní spokojenosti. Spíše jako bariéru optimálního přechodového procesu lze pak hodnotit copingovou strategii proaktivní. Respondenti, kteří využívali tuto strategii více zažívali větší problémy ve všech oblastech (kromě oblasti zdraví) posportovního života, než respondenti, kteří užívali tuto copingovou strategii méně. Dále užití copingové strategie sportovní by se dalo hodnotit spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu, pozitivně se užití této strategie projevilo především v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a ve vnímané životní spokojenosti. V dalších sledovaných oblastech se užití právě této copingové strategie projevilo minimálně. Jako jednoznačný zdroj optimálního přechodového procesu se pak dá označit copingová strategie seberozptýlení, jejíž užití se projevilo pozitivně ve všech sledovaných oblastech posportovního života.

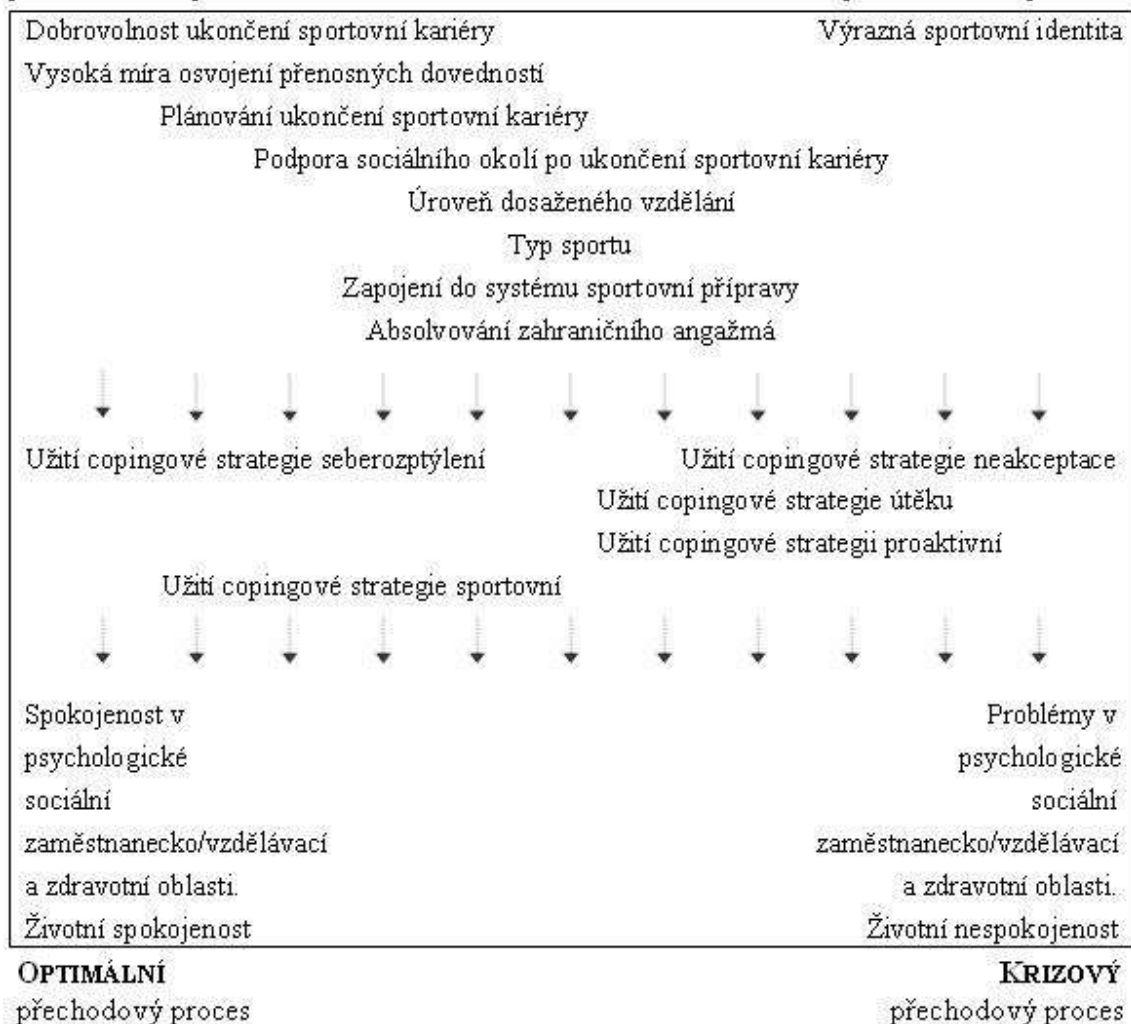
Následující obrázek představuje teoretické vymezení průběhu procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry na základě výsledků tohoto výzkumu s přihlédnutím k teoretickým modelům výše zmiňovaných autorů Stambulové (2003) a Taylora a Ogilvieho (1994, 2001).

PROMĚNNÉ OVLIVŇUJÍCÍ PŘECHODOVÝ PROCES DO POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA

(horizontální pozice proměnné naznačuje pozici proměnné v dimenzi zdroj optimálního přechodového procesu – bariéra optimálního přechodového procesu)

ZDROJE optimálního přechodového procesu

BARIÉRY optimálního přechodového procesu

KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA

(horizontální pozice indikátoru kvality posportovního života naznačuje pozici v dimenzi optimální přechodový proces – krizový přechodový procesu)

Teoretický model procesu ukončení sportovní kariéry prezentovaný v předcházejícím obrázku navazuje svým charakterem na model Taylora a Ogilvieho (1994, 2001). Model má naznačovat časovou posloupnost ve třech stupních. Pro komplexní obrázek by mohl být model doplněn o stupeň předcházející prvnímu stupni modelu v obrázku 56. Tímto předstupněm by mohl být určitý spouštěč přechodového procesu tak, jak jej například prezentují zmiňovaní Taylor a Ogilvie (1994, 2001) a Gordon (1995) jako důvody ukončení sportovní kariéry, nebo například

předstupeň přechodového procesu prezentovaný Schlossbergovou (Schlossberg, Waters, & Goodman, 1995). Model tak začíná proměnnými, které se zapojují do procesu ukončení sportovní kariéry. V této fázi je možné, v duchu modelu Stambulové (2003), doporučit preventivní intervenci. Další fázi modelu představuje copingový proces, ve kterém se sportovec končící sportovní kariéru musí vhodně zvolenými copingovými strategiemi vyrovnat s průběhem přechodového procesu. V modelu je úloha copingových strategií akcentována po vzoru teoretického modelu Stambulové (2003). Třetí fázi představují výstupy přechodového procesu v podobě kvality posportovního života indikované ve sledovaných oblastech. Indikátory kvality posportovního života se mohli odrazit na škále s hraničními mezemi optimální přechodový proces a krizový přechodový proces. Teoretický model by mohl dále pokračovat následnou fází, kterou předkládá Stambulova (2003), představující speciální intervenci pro případ krizového ukončení sportovní kariéry. Autorka ve svém modelu v případě krizového charakteru přechodového procesu navrhuje psychologickou intervenci a pokud by tato intervence byla neefektivní, pak nabízí intervenci psychoterapeutickou.

Při interpretaci teoretického modelu musí být dále přihlíženo k tomu, že proces ukončení sportovní kariéry není uzavřená entita a do procesu vstupují ještě další proměnné okolního prostředí, v duchu Ekologicko-rozvojového modelu Bronfenbrennera (1979) se pak jedná zejména o exosféru a makrosféru. Při interpretaci modelu musí být dále přihlíženo k tomu, že ukončení sportovní kariéry představuje pouze jeden z několika přechodových procesů v životě jedince, jak předkládají v modelu vývoje jedince v jednotlivých sférách života Wylleman a kol. (Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004).

ZÁVĚRY

Výsledky jednoznačně prokázaly platnost hypotézy č. 1 v plném rozsahu. Respondenti, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry, uváděli menší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň větší životní spokojenost v posportovním životě než respondenti, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše nedobrovolné ukončení sportovní kariéry.

Při ověřování hypotézy 2 byly zjištěny výsledky, z nichž lze vyvodit následující závěry. Vyšší úroveň dosaženého vzdělání neznamená zároveň menší problémy v posportovním životě a vyšší životní spokojenost. Ke stejnému závěru lze dospět při porovnání skupin respondentů podle náležitosti k jednotlivým typům sportů. Rovněž úroveň zapojení do řízeného systému sportovní přípravy, absolvování zahraničního angažmá, plánování ukončení sportovní kariéry a míra

vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry nemohou být jednoznačně označovány jako zdroj, či bariéra adaptačního procesu do posportovního života. Vysoká míra vnímané sportovní identity se naopak projevuje jednoznačně jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Jednoznačně lze rovněž označit vysokou míru osvojení přenosných dovedností, v tomto případě jako zdroj optimálního procesu přechodu do posportovního života.

Při ověření hypotézy 3 byly zjištěny následující výsledky. Užití copingové strategie neakceptace může být jednoznačně označováno jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Rovněž užití copingové strategie útěku může být považováno spíše za bariéru optimálního přechodu, která se negativně projevuje především v sociální oblasti, zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a vnímané životní spokojenosti. Rovněž jako bariéru optimálního přechodového procesu lze hodnotit i copingovou strategii proaktivní. Užití copingové strategie sportovní by se dalo hodnotit spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu, pozitivně se užití této strategie projevilo především v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a ve vnímané životní spokojenosti. V dalších sledovaných oblastech se užití právě této copingové strategie projevilo minimálně. Jako jednoznačný zdroj optimálního přechodového procesu se pak dá označit copingová strategie seberozptýlení, jejíž užití se projevilo pozitivně ve všech sledovaných oblastech posportovního života.

Při hodnocení výsledků výzkumu je třeba mít na paměti některé limity a omezení, které mohou přispívat ke zkreslení. V závěru práce jsou nastíněna některá doporučení pro navazující výzkum i pro oblast praxe.

LITERATURA

- Alfermann, D., Stambulova, N., & Zemaityte, A. (2004). Reactions to sport career termination: A cross-national comparison of German, Lithuanian, and Russian athletes. *Psychology of Sport and Exercise, 5*, 61-75.
- Allison, M. T., & Meyer, C. (1988). Career problems and retirement among elite athletes: The female tennis professional. *Sociology of Sport Journal, 5*, 212-222.
- Baillie, P. H. F., & Danish, J. S. (1992). Understanding the career transitions of athletes. *The Sport Psychologist, 6*, 77-98.
- Blahuš, P. (2000). Statistická významnost proti vědecké průkaznosti výsledků výzkumu. *Česká kinantropologie, 4*(2), 53-72.
- Blinde, E. M., & Greendorfer, S. L. (1985). A reconceptualization of the process of leaving the role of competitive athlete. *International Review for the Sociology of Sport, 20*, 87-94.
- Botterill, C. (1982). What "endings" tell us about "beginnings". In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 164-166). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Breakwell, G. M., Hammond, S., & Fife, C. (1995). *Research methods in psychology*. London: Sage.

- Brewer, B. W., Van Raalte, J. L., & Petitpas, A. J. (2000). Self-identity issues in sport career transitions. In D. Lavalley & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 28-48). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, *32*, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cecič-Erpič, S. (1999). Differences between voluntary and involuntary sport career termination. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 147-147). Prague: FEPSAC.
- Cecič-Erpič, S. (2001). Athletic identity and adjustment to sport career termination and post-sport life among Slovenian athletes. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 32-34). Skiathos: ISSP.
- Cecič-Erpič, S., Wylleman, P., & Zupancic, M. (2004). The effect of athletic and non-athletic factors on the sport career termination process. *Psychology of Sport and Exercise*, *5*, 45-59.
- Coakley, J. (1983). Leaving competitive sport: Retirement or rebirth? *Quest*, *35*(1), 1-11.
- Danish, J. S., Petitpas, A. J., & Hale, B. (1993). Life development intervention for athletes: Life skills through sports. *The Counseling Psychologist*, *21*, 352-385.
- Dovalil, J. (2004). *Olympismus*. Praha: Olympia.
- Franke, R. (1999). Termination of athletic careers in elite sport. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 187-189). Prague: FEPSAC.
- Gorbett, F.J. (1985). Psycho-social adjustment of athletes to retirement. In L.K. Bunker, R.J. Rotella, & A. Reilly (Eds.), *Sport psychology: Psychological considerations in maximizing sport performance* (pp. 288-294). Ithaca, NY: Movement Publications.
- Gordon, S. (1995). Career transitions in competitive sport. In T. Morris & J. Summers (Eds.), *Sport psychology: Theory, applications and issues* (pp. 474-501). Brisbane: Jacaranda Wiley.
- Gould, D., Jackson, S. A., & Finch, L. M. (1993). Life at the top: The experiences of U.S. national champion figure skaters. *The Sport Psychologist*, *7*, 354-374.
- Haerle, R.K., Jr. (1975). Career patterns and career contingencies of professional baseball players: An occupational analysis. In D. Ball & J. Loy (Eds.), *Sport and social order* (pp. 461-519). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Choutka, M., & Dovalil, J. (1991). *Sportovní trénink*. Praha: Olympia, Karolinum.
- Koukouris, K. (1991). Quantitative aspects of the disengagement process of advanced and elite Greek male athletes from organised competitive sport. *Journal of Sport Behaviour*, *14*, 227-246.
- Koukouris, K. (1994). Constructed case studies: Athletes' perspective of disengaging from organised competitive sport. *Sociology of Sport Journal*, *11*, 114-139.
- Lavalley, D. (2000). Theoretical perspectives on career transitions in sport. In D. Lavalley & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 1-28). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lavalley, D., Gordon, S., & Grove, J. R. (1997). Retirement from sport and the loss of athletic identity. *Journal of Personal and Interpersonal Loss*, *2*, 129-147.

- Lerch, S.H. (1984). Athlete retirement as social death: An overview. In N. Theberge & P. Donnelly (Eds.), *Sport and the sociological imagination* (pp. 259–272). Fort Worth: TCUP.
- Mallett, C. J., & Hanrahan, S. J. (2004). Elite athletes: why does the "fire" burn so brightly? *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 183-200.
- Malý, L., Dovalil, J., Dvořák, F., & Chaloupecká, M. (Eds.). (2006). *Postavení, organizace a financování sportu v České republice. Konference Českého olympijského výboru, Praha 2006*. Praha: Olympia.
- McPherson, B. (1980). Retirement from professional sport: The process and problems of occupational and psychological adjustment. *Sociological Symposium*, 30, 126–143.
- Mihovilovic, M. (1968). The status of former sportsmen. *International Review of Sport Sociology*, 3, 73-96.
- Murphy, S. M. (1995). Transitions in competitive sport: Maximizing individual potential. In S. M. Murphy (Ed.), *Sport psychology interventions* (pp. 331-346). Champaign: Human Kinetics.
- Ogilvie, B., & Howe, M. A. (1982). Career crisis in sport. In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 175-183). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Ogilvie, B., & Taylor, J. (1993). Career termination issues among elite athletes. In R. N. Singer, M. Murphey & L. K. Tennant (Eds.), *Handbook of research in sport psychology* (pp. 761-775). New York: Macmillan.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation methods* (2nd ed.). Beverly Hills: Sage.
- Pearson, R. E., & Petitpas, A. J. (1990). Transitions of athletes: Developmental and preventive perspectives. *Journal of Counseling and Development*, 69, 7-10.
- Rosenberg, E. (1981). Gerontological theory and athletic retirement. In S. L. Greendorfer & A. Yiannakis (Eds.), *Sociology of sport: Diverse perspectives* (pp. 119-126). West Point: Leisure Press.
- Rosenberg, E. (1984). Athletic retirement as social death: Concepts and perspectives. In N. Theberge & P. Donnelly (Eds.), *Sport and the sociological imagination* (pp. 245–258). Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Řehák, J. (1998). Kvalita dat I. Klasický model měření reliability a jeho praktický aplikační význam. *Sociologický časopis*, 34, 1, 51-60.
- Scanlan, T. K., Ravizza, K., & Stein, G. (1989). An in-depth study of former elite figure skaters: I. Introduction to the projekt. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 54-64.
- Scanlan, T. K., Stein, G., & Ravizza, K. (1991). An in-depth study of former elite figure skaters: III. Sources of stress. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 13, 103-120.
- Seiler, R., Schmid, J., & Schilling, G. (2000). Übergänge in nachsportliche Karrieren in der Schweiz. Ergebnisse der trinationalen Studie. In R. Seiler, G. Anders & P. Irlinger (Eds.), *Das Leben nach dem Spitzensport - La vie apres le sport de haut niveau* (pp. 103-112). Magglingen: BASPO.
- Schlossberg, N. K., Waters, E. B., & Goodman, J. (1995). *Counseling adults in transition* (2nd ed.). New York: Springer.
- Sinclair, D. A., & Orlick, T. (1993). Positive transitions from high-performance sport. *The Sport Psychologist*, 7, 138-150.
- Slepička, P., Slepičková, I., Maříková, H., & Janák, V. (1996). *Sociální a profesní adaptace vrcholových sportovců - olympioniků*. Praha: Český olympijský výbor.
- Slepičková, I. (2000). Sport v souvislostech vývoje moderní společnosti: přístup k vymezení pojmu sport. *Studia Kinanthropologica*, 1(2), 153-165.

- Soukup, P., Rabušic, L. (2007). Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti. *Sociologický časopis*, 43, 2, 379-396.
- Stambulova, N. B. (1994). Developmental sports career investigations in Russia: A post-Perestroika analysis. *The Sport Psychologist*, 8, 221-237.
- Stambulova, N. B. (1997). Sports career psychological models and its applications. In R. Lidor & M. Bar-Eli (Eds.), *IX World congress of sport psychology* (pp. 655-657). Netanya: ISSP.
- Stambulova, N. B. (2000). Athletes' crises: A developmental perspective. *The International Journal of Sport Psychology*, 31, 584-601.
- Stambulova, N. B. (2003). Symptoms of a crisis-transition: A grounded theory study. In N. Hassmen (Ed.), *Svensk idrottspsykologisk förening* (pp. 97-109). Örebro: Örebro University Press.
- Svoboda, B., & Vaněk, M. (1982). Retirement from high level competition. In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 166-175). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Swain, D. A. (1991). Withdrawal from sport and Schlossberg's model of transitions. *Sociology of Sport Journal*, 8, 152-160.
- Taylor, J., & Ogilvie, B. C. (1994). A conceptual model of adaptation to retirement among athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, 6, 1-20.
- Taylor, J., & Ogilvie, B. C. (2001). Career transition among elite athletes: Is there life after sports? In J. Williams (Ed.), *Applied sport psychology: Personal growth to peak performance* (4 ed., pp. 480-496). Mountain View: Mayfield.
- Trochim, W. M. K. (2001). *The research methods knowledge base*. Retrieved April 5, 2008 from <http://www.socialresearchmethods.net/kb>.
- USOC. (1993). *Positioning yourself for success: An employment counseling handbook for athletes*. Colorado Springs: United States Olympic Committee.
- Werthner, P., & Orlick, T. (1986). Retirement experiences of successful Olympic athletes. *International Journal of Sport Psychology*, 17, 337-363.
- Wylleman, P., Alfermann, D., & Lavalley, D. (2004). Career transitions in sport: European perspectives. *Psychology of sport and exercise*, 5, 7-20.
- Wylleman, P., & De Knop, P. (1999). The relevance of non-athletic transitions in the development of the athletic career. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part II, pp. 304-306). Prague: FEPSAC.
- Wylleman, P., De Knop, P., & Lavalley, D. (2001). Career transitions in sport: Current developments and future needs. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 12-14). Skiathos: ISSP.
- Wylleman, P., Lavalley, D., & Alfermann, D. (Eds.). (1999). *Career transitions in competitive sports. FEPSAC monograph # 1*. Biel: FEPSAC.